

AANDACHT, AANDACHT: GEDICHTEN EN HOE ZE TE BLIJVEN LEZEN

Essays van Dirk De Schutter en Peter van Lier

Onlangs las ik een bijzonder fascinerend boek van de Hongaars-Amerikaanse literatuurwetenschapper David Marno. Het gaat over één gedicht van de zeventiende-eeuwse Engelsman John Donne (zoals de meeste dichters van zijn tijd een overtuigende religieuze geest): het tiende van de *Holy Sonnets*, dat begint met de woorden 'Death Be Not Proud'. In zijn analyse van dat ene gedicht maakt Marno duidelijk dat dit soort poëzie om een leeshouding vraagt die hij in de ondertitel van zijn boek omschrijft als *the art of holy attention*. Het is een manier van lezen, aldus Marno, die reminiscenties vertoont met de geestesgesteldheid die gelovigen aannemen tijdens het gebed, maar die tegelijk uitgaat van de specificiteit van het gedicht als gedicht. 'Death Be Not Proud' is géén gebed en ook geen preek; het is een literaire tekst. Marno's heilige aandacht is een vorm van *close reading* die ervan uitgaat dat we nooit echt klaar zijn met het blootleggen van de betekenis van een gedicht.

Ik moest meer dan eens aan het boek van Marno denken toen ik de essays over poëzie las van de Vlaamse literatuurwetenschapper-filosoof Dirk de Schutter (bij mijn weten zelf geen dichter) en van de Nederlandse dichter Peter Van Lier, die filosofie studeerde en ook wel filosofische essays schrijft. In beide bundels wordt de essentie van de poëzie gezocht in dezelfde conceptuele ruimte waarover het bij Marno gaat. Binnen die ruimte doet zich een zoektocht voor naar de *differentia specifica* van het lyrische spreken en schrijven. Die specificiteit toont zich tegelijk in het verschil en in de gelijkenis met verwante vormen van spreken en schrijven, de religie en de filosofie. De gelijkenissen liggen voor de hand (het gedicht maakt gebruik van religieuze en filosofische "materialen"), maar het verschil is niet minder van belang. Er zijn verschillende pistes om dat verschil te definiëren. Mogelijk veronderstellen gedichten een minder zelfzeker spreken en laten ze daarom meer ruimte voor een sceptische afstand tegenover de dogmatische waarheid die de religie en de filosofie in pacht zouden hebben. Mogelijk zit het verschil ook in het "contract" dat het gedicht aangaat met zijn lezer: wie een

De poëzie legt het geheim van de werkelijkheid niet bloot, ze cirkelt er behoedzaam omheen

gedicht leest, wordt aangemoedigd de woorden zelf te spreken en te incorporeren (zoals bij een gebed, kan ik me voorstellen, *mutatis mutandis*).

In de essays van De Schutter en Van Lier gaat het minder om de religieuze wortels van het lyrische spreken dan in de studie van Marno. Bij Marno staat dan ook de devotionele poëzie van een religieuze dichter centraal, zij het in termen die voortdurend de vraag oproepen naar de bruikbaarheid van zijn leesmethode van het "aandachtig lezen" voor latere, ook niet-religieuze geïnspireerde poëzie. In het geval van Marno zijn die termen ontleend aan de fenomenologie van Husserl, Heidegger en Merleau-Ponty: het gedicht is een "object" dat de lezer in zijn "gegevenheid" (het *is* er) uitnodigt om de tekst zoveel mogelijk in zijn eigen termen te begrijpen en hem geen "geweld" aan te doen. Geweld als dat van een vooringenomen lezer die ervan uitgaat dat het gedicht betekent wat hij al weet.

De Schutter bepleit een vergelijkbare leeshouding, waarbij het vooral het werk van Heidegger als programmatische intertekst functioneert. De Schutter bestempelt hem als een postmetafysische denker: de filosoof, en de dichter met hem, is er niet op uit finaal een betekeniswaarheid vast te leggen, maar een niet aflatend proces van zingeving te traceren. De Schutter: "lezend en schrijvend op zoek [gaan] naar wat de mens in zijn existentie als sprekend, handelend en verlangend wezen drijft". Voor de schrijvende lezer De Schutter zit de functie van gedichten juist daar: ze herinneren er ons permanent aan dat fenomenen uit de werkelijkheid geen voorgoed vastliggende betekenis hebben. En gedichten nodigen ons uit om van dat (ethische) besef te getuigen in de toegewijde manier van lezen waar ze doorgaans om vragen.

Dat besef ziet De Schutter perfect verwoord in het vers van Rutger Kopland waaraan zijn boek zijn

titel dankt: *Zo andersom is alles misschien* (uit het gedicht 'Enkele andere overwegingen'). Dat vers wijst er voor De Schutter op dat de werkelijkheid waarin we leven zich nooit ten volle laat vatten door de betekenis die we eraan geven. We denken de werkelijkheid te kunnen vatten in vormen van spreken die we wetenschappelijk noemen, maar dat spreken slaagt er volgens de dichter niet in "het geheim" te tonen dat in de werkelijkheid gegeven is, maar zo zelden wordt gezien. "Tonen" is overigens een verkeerde term; "hoeden" is het voorzichtigere woord dat De Schutter gebruikt. De poëzie legt het geheim van de werkelijkheid niet bloot, ze cirkelt er behoedzaam om heen.

In een reeks inzichtelijke lezingen waarin hij gedichten van Karel Sergen, Bart Janssen, Ida Gerhardt, Hans Faverey, Christine D'haen, Erik Spinoy en Jos de Haes duidt, geeft De Schutter zijn leesprogramma vorm. Hij stelt zich daarbij niet op als schoolmeester of celebrant, al kan ik me goed voorstellen dat lezers met een andere poëzieovertuiging zich niet zo gemakkelijk zullen laten overtuigen door De Schutters indringende kijk op het mysterie van gedichten.

Een geloofsgenoot van De Schutter is zeer zeker Peter Van Lier, wiens *Geachte afwezigen. Het verweer van de poëzie* ik al even sterk kan aanraden als *Zo andersom is alles misschien*. Van Liers bundel lijkt vanuit een vergelijkbare overtuiging geschreven als de essays van De Schutter, al gaat hij interessant genoeg bijna helemaal over andere dichters. De Schutter behandelt vooral Vlaamse dichters, bij Van Lier zijn het Nederlanders als K. Ouwens, F. van Dixhoorn, K. Michel, Astrid Lampe, Tonnus Oosterhoff...

Representatief voor Van Liers bundel is een hoofdstuk over de ontwikkeling van de poëzie van Gerrit Kouwenaar. Terwijl die aanvankelijk geboekstaafd staat als een dichter wiens verzen losgezongen zijn van de werkelijkheid – het absolute gedicht is een taaluniversum op zich – ziet Van Lier in het latere werk van Kouwenaar een nieuwe, sterke betrokkenheid op de buitentalige realiteit. Van Lier juicht die

ontwikkeling toe: ze maakt van de latere Kouwenaar een geschikte casus voor de dichterlijke apologie (het "verweer" in zijn ondertitel betekent "verdediging") die hij met *Geachte afwezigen* beoogt.

De gedichten die Van Lier zelf schrijft, willen bruggen slaan tussen werkelijkheid, taal en ervaring. Op grond daarvan willen ze van de poëzie een vorm van spreken maken die niet opgesloten zit in wat men wel eens "de gevangenis van de taal" (Fredric Jameson) noemt.

Verhelderend én overtuigend zijn de beschouwingen die Van Lier en De Schutter aan de poëzie van Faverey wijden. Voor De Schutter is diens werk niet de climax van het zelfreflexieve solipsisme die velen erin zien (zijn analyse van het "zich" in een gedicht van Faverey is memorabel sterk). Van Lier maakt duidelijk dat Favereys fascinaties niet enkel draaien om het medium van de poëzie (taal), maar geworteld zitten in de band tussen dat medium en de werkelijkheid.

Apologieën hebben het nadeel dat ze een tegenstander moeten construeren: vaak is dat een stroman. Bij Van Lier neemt de Franse filosoof Jean Baudrillard de honneurs waar: hij wordt hier de vertegenwoordiger van een holle vorm van postmodernisme die alle contact lijkt te zijn verloren met een wereld buiten de tekens die de filosoof bestudeert. In de poëzie van Van Liers voorbeelden wordt dat contact hersteld. Men zou kunnen discussiëren over het vertrekpunt van deze apologie, maar daar ligt niet de essentie: die ligt in de ideeënrijke bladzijden die Van Lier schrijft over de dichters in zijn boek. Verplicht leesvoer voor wie wil weten hoe het er vandaag met de poëzie voor staat.

JÜRGEN PIETERS

DIRK DE SCHUTTER, *Zo andersom is alles misschien. Tussen dichten en denken*, Poëziecentrum, Gent, 2018, 160 p.

PETER VAN LIER, *Geachte afwezigen. Het verweer van de poëzie*, Poëziecentrum, Gent, 2017, 247 p.